

Türkiye’de Çok Uluslu Şirketlerin Yatırımlarının Geleceği: Çevresel ve Doğal Kaynak Yatırımları Üzerinden Bir Değerlendirme

Asst. Prof. Dr. Hakan Reyhan (Hitit University, Turkey)

Asst. Prof. Dr. Ahmet Mutlu (Ondokuz Mayıs University, Turkey)

The Future of Multinational Corporation Investments In Turkey: An Evaluation of Environmental and Natural Sources Investments

Abstract

It’s well known that receiving foreign investments is one of the main targets of Turkey’s economic policies since 1980’s. As a result of these policies, foreign-capitalized companies have considerable market shares in many sectors from automotive to mining, from food and beverage to petroleum, from agriculture to chemicals, from construction to pharmaceutical products. On the other hand, in last year’s there is a remarkable and growing public reaction to the foreign investments especially investments related to natural resources and environmental areas. Thus, in near future MNC’s which wanted to invest in Turkey would need to take more attention to public’s tendencies then government policies. In this study, main policies concerning MNC investments in Turkey will be evaluated and public’s approaches to foreign investments in environmental and natural resources will be discussed. In this study government perspectives of the foreign investments made by MNC’s and stimulation policies for foreign investments made by MNC’s will be evaluated in terms of sustainable development policies. Then, public’s reactions which raised especially after 2000’s to the foreign investments in environmental and natural resources and potential results of these reactions for future investments will be evaluated. Method of the study, based on literature review, and analysis of statistics and social event. In the study, the sensitivity against environmental and natural resource investments was found to be active in the past. Thus, MNC, for this type of investment, must more focus on changes in Turkey.

JEL codes: P28, F23, Q34

1 Giriş

1990’lı yıllarda başlamış olan küreselleşme tartışmalarının önemli konulardan birisi çok uluslu şirketlerin (ÇUŞ) yatırımlarıdır. Söz konusu tartışmalardaki bir başka konu da çevre politikalarıyla ilgilidir. Bu konudaki tartışmalar, ÇUŞ yatırımlarının doğal ve çevresel kaynaklara duyduğu yakın ilgiden kaynaklanmaktadır. Bugün, küreselleşme çerçevesinde çevre sorunları ve ÇUŞ’lar, küreselleşme taraftarı ve karşıtı olanlar tarafından farklı biçimlerde değerlendirilmektedir.

Küreselleşme taraftarlığı olma ya da karşıtlığı, ülkeler itibariyle farklılıklar gösterebilmektedir. Bu eğilimlerin belirlenmesinde, küresel ekonomik trendlerin belirleyiciliği dışında temel olarak iki faktör etkili olmaktadır. Bunlardan birisi, ÇUŞ yatırımlarına ev sahipliği yapan ülke yönetiminin yabancı yatırımlarına bakışı iken diğeri de ÇUŞ yatırımlarına doğrudan halkın (kamuoyunun) bakışıdır. Bu iki etkenin, ÇUŞ’ların bir ülkede yatırım yapma konusundaki karar ve politikalarında belirleyiciliği yüksektir. Örneğin, 2007 UNCTAD Raporuna göre Latin Amerika bölgesinde görülen yatırım girişlerindeki düşüşün ana nedeninin Kolombiya ve Venezuela gibi ülkelerde sürdürülen ve özellikle enerji piyasaları ile ilgili alınan korumacı önlemler nedeniyle azalan uluslararası yatırımlar olduğu ortaya çıkmıştır (Kencebay, 2012).

Türkiye’nin ekonomi politikalarında 1980’li yıllardan bu yana yabancı sermayeyi ülkeye çekme hedefi olduğu bilinmektedir. Bunun sonucu olarak; halihazırda, otomotivden madencilığe, gıdadan petrole, tarımdan kimyaya, inşaattan ilaç sanayine pek çok alanda yabancı sermayeli şirketler önemli pazar payına sahiptirler. Öte yandan, son yıllarda özellikle doğal kaynaklar ve çevreyle ilgili yatırımlar karşısında yükselen bir kamuoyu tepkisi vardır. Dolayısıyla, yakın gelecekte ÇUŞ’ların Türkiye’deki çevresel nitelikli yatırımlarında, devlet politikalarının yanısıra kamuoyunun eğilimlerini de dikkate alması gerekecektir.

Bu çalışmada, ülkemizdeki ÇUŞ yatırımları genel olarak ve doğal kaynaklar bakımından değerlendirilecek, akabinde özellikle çevresel ve doğal kaynaklarla ilgili yatırımlara kamuoyunun/çevrecilerin/yerel halkın yaklaşımı tartışılacaktır. Çalışmada, ÇUŞ’ların ülkemize geliş nedeninin, ülkemizdeki çevre standartları ve politikalarıyla ilgisinin olup-olmadığı, bunun için sağlanan teşviklerde çevre sorunları konusunun göz ardı edilip edilmediği ortaya konulacak; 1980’li yıllardan bu yana yabancı sermayeyi çekmek için yapılan düzenlemeler ile bu tür yatırımları koruyan uluslararası antlaşmaların (GATT, WTO) ülkemizde uygulanışı üzerinde durulacaktır. Ayrıca, ÇUŞ yatırımlarına bakış ve bu konuda sağlanan teşvikler, sürdürülebilir gelişme politikaları bakımından

değerlendirilecektir. Daha sonra özellikle 2000'lerden sonra Türkiye'deki çevre ve doğal kaynak merkezli yatırımlar karşı oluşan kamuoyu tepkileri değerlendirilecektir.

2 Çok Uluslu Şirketler Hakkında Genel Bilgiler

Çok uluslu şirketler, genel yönetim mekanizması belirli bir ülkede olmakla birlikte bağlı şubeler veya şirketler vasıtasıyla birden fazla ülkede iktisadi faaliyet yürüten şirketlerdir. Bu bağlı şirketlerin faaliyette buldukları ülkedeki ticari yatırımlarıyla ilgili genel yönetim ilkeleri, yönetim politikaları ve stratejik kararları ise genel merkezden yürütülür (Aktan-Vural, 2011). Ayrıca bir şirketi ÇUŞ olarak adlandırabilmek için o şirketin maddi kaynaklarının en az %20'sinin dış ülkelerde olması ve şirket kârlarının en az %35'inin dış ülkelere sağlanıyor olması gerektiği de ifade edilmektedir (Gedikli, 2011).

20.Yüzyıl'ın başlarından itibaren dünya iktisadi sisteminin temel aktörleri haline gelmeye başlayan çok uluslu şirketler, yüzyılın sonunda iktisadi olarak dünyanın çoğu devletini geri bırakan büyüklüklere erişmişlerdir. ÇUŞ'ların bu derece hızlı büyümelerinde, getirdikleri küresel iktisadi kurullarla şirketlerin yatırım alanlarını genişleten IMF, Dünya Bankası, GATT, Dünya Ticaret Örgütü (WTO-DTÖ) gibi küresel iktisadi örgütlerin payının önemli olduğunu söylemek gerekir. Yine, buna paralel olarak, 1980'li yıllarda egemen olmaya başlayan neo-liberal iktisadi düzen ve 1990'lı yıllarda kendisini hissettirmeye başlayan küreselleşme rüzgarı ulusal devletlerin korumacı iktisadi politikalarından vazgeçmelerine dolayısıyla, global yatırımların önünün açılmasına neden olmuştur. Bu süreçte ÇUŞ'lar bütçeleriyle devletlerle yarışan, hatta birçok devleti geride bırakan; etkinlik alanı olarak da devleti ikâme etmeye başlayan devasa büyüklüklere ulaşmışlardır. 21.Yüzyıl'a girildiğinde dünya ekonomisinde ÇUŞ etkinliğinin artarak devam ettiğini gözlemlemek mümkündür. Öyle ki, dünyadaki yüz büyük ekonomiden elli biri devlet değil, şirket olduğu tespit edilmiştir (Özerkmen, 2004). ÇUŞ'lar dünya ticaretinin yüzde 70'ini ellerinde buldurmakta ve en büyük 200 ÇUŞ dünya sanayi üretiminin yarısından fazlasını gerçekleştirmektedir (Yavuz-Sivrikaya, 2011). Hali hazırda dünyada 60.000 civarında çok uluslu şirket bulunmakta ve bu şirketler dünyanın her bölgesine yayılmış yaklaşık 1.500.000 şubesiyle dünyanın her tarafına yayılmış durumdadırlar (Başkaya, 2006).

Fortune 500 listesinin en tepesinde yer alan ilk beş şirketin gelirlerinin toplamı (1 trilyon 737 milyar dolar) bütün Afrika ülkelerinin toplam milli gelirlerinden (1 trilyon 730 milyar dolar) daha fazladır (Fortune500/2011, 2012). Bu durum ekolojist/çevrelerce eleştirilmekte ve ÇUŞ'ların yayılmasının dünya genelinde nasıl bir "eşitsiz gelişim" sonucunu doğurduğunu ispatlayan göstergelerinden birisi olarak kabul edilmektedir (Reyhan, 2011). Böylece ÇUŞ'lar, doğal kaynak yatırımlarıyla –her ne şekilde yapılıyorsa yapılsın- özellikle "az gelişmiş ülkelerin ekolojik dengesini bozduğu" düşüncesine dayalı olan kendi potansiyel muhalefeti yaratmaktadır.

3 Çok Uluslu Şirket Yatırımları, Doğal Kaynaklar ve Gelişmekte Olan Ülkeler

3.1 Çok Uluslu Şirket Yatırımları ve Doğal Kaynaklar

ÇUŞ'ların özellikle az gelişmiş/gelişmekte olan ülkelere su, tarım ürünleri, madenler gibi doğal kaynaklar üzerinden yapmış oldukları yatırımların –genellikle asgari çevre standartlarına uyulmadığı için- bu ülkelerin ekosistemleri üzerinde ciddi bir baskı oluşturdukları, biyoçeşitlilik ve su kaynaklarının ciddi ölçüde tahrip olduğu görülmektedir. ÇUŞ'ların az gelişmiş/gelişmekte olan ülkelere yarattığı ekolojik tahribatı ele alırken öncelikle uluslararası iktisadi ilişkilerde geçerli olan itme-çekme yaklaşımı üzerinde durmak gerekmektedir. Genellikle gelişmiş ülkelerde konuşlanmış olan ÇUŞ'lar, kendi ülkelerinin –elbette gelişmişlikleri ölçüsünde- yürürlüğe koydukları sıkı çevre standartlarının itmesiyle çevre kirliliğine en fazla yol açan doğal kaynak yatırımları için hızlı kalkınma-büyüme hevesinde olan, doğal kaynak potansiyelleri de yüksek olan ve aynı zamanda ucuz işgücü fazla olan ülkelere yönelmekte, aynı şekilde bu ülkelerin yatırımları çekme çabalarına da cevap vermektedirler. ÇUŞ'ların bu şekilde yatırımlarını bir nevi "kirlilik cenneti" vadeden az gelişmiş/gelişmekte olan ülkelere yoğunlaştırmalarıyla birlikte gelişmiş ülkelere bu ülkelere bir "kirlilik ihracı" söz konusu olmaktadır. (Çoban, 2004) Bu olguyu besleyen diğer başka bir toplumsal-siyasal olgu ise elbette ÇUŞ'ların çevre hareketleri temelinde toplumsal baskı oluşturan ülkelere çevre hareketinin zayıf olduğu dolayısıyla hukuki bir baskı mekanizmasının olmadığı gibi toplumsal baskı mekanizmasının da etkin/etkili olmadığı ülkeleri tercih etmeleridir (Çoban, 2004).

ÇUŞ'ların doğal kaynak yatırımı yaptıkları bölgenin ekosisteminde olumsuz bir etkisinin olduğu genel olarak kabul edilmektedir. Buna rağmen ÇUŞ yatırımlarının hedef ülkenin kalkınma, yeni istihdam alanları yaratma hevesindeki yöneticileri tarafından genellikle desteklenen-teşvik edilen bir etkinlik olduğunu da yinelemek gerekir. Bütün bu verili bilgiler çerçevesinde ÇUŞ yatırımlarının ortaya çıkardığı çevre sorunlarının yatırım yapılan ülke tarafından hangi düzeye kadar tolere edilebileceği önem kazanmaktadır. Zira, doğal kaynak yatırımlarına kâr maksimizasyonu çerçevesinde bakan ve genellikle "şimdiki zamanı" düşünen ÇUŞ'lar için –en azından teorik olarak- yatırım yapılan ülkenin doğal kaynak döngüsünün bozulması, örneğin gelecek nesiller için önemli olan orman ekosistemlerinin, su havzalarının, biyoçeşitliliğin kendilerini yenileyemez şekilde tahrip olması pek önemli görünmeyebilir. Çünkü, bir ülkede yatırım yapan herhangi bir ÇUŞ; bu ülkenin ekolojik kapasitesinin yatırım için bile elverişli olmamaya başladığını tespit ettiği bir zamanda, küreselleşen dünyada,

küresel piyasaya entegre olmuş/olmaya hevesli başka ülkelerde yatırım alanları da bulabilir. Doğal kaynak yatırımlarının muhatabı olan ülkeler içinse ekolojik tahribat düzeyi açısından bir sınır vardır. Bu sınır, ÇUŞ yatırımlarından beklenen iktisadi fayda ile bu yatırımların doğurduğu ekolojik ve dolayısıyla sosyolojik maliyet arasındaki bağlantı ile belirlenebilir. Çoğu zaman bu sınırı çizen ülkenin siyasi iktidar temsilcileri değil, bu yatırımların olumsuz sonuçlarından iyice etkilenmeye, içinde buldukları habitatın geleceği açısından kaygı duymaya başlayan yerel halkın direnişi ve kendi siyasal iktidarı üzerinde yarattığı toplumsal baskı olmaktadır.

Bu aşamada ÇUŞ'ların doğal kaynak yatırımlarının ekolojik sistemde bıraktığı izin ölçülebilmesi önem kazanmaktadır. Bunu anlamayı sağlayacak bir anahtar “ekolojik ayak izi” kavramıdır. Bazı kaynaklarda “doğal kaynak muhasebe aracı” olarak da nitelendirilen ekolojik ayak izi, herhangi bir beşeri/iktisadi faaliyetin ekolojik sistem üzerinde yarattığı tahribatın derecesini anlatmaktadır. Somut bir ölçümlemeyle ortaya çıkan ekolojik ayak izi açığı baskıya maruz kalan bölgenin ekolojik denge açısından sürdürülebilirlik durumunu anlamayı sağlamaktadır (WWF, 2012). Bu yönelim, sanayileşmenin düşük, korunmuş doğal alanların yüksek düzeyde olduğu dolayısıyla ekolojik ayak izi açığının az olduğu ülkelerin doğal kaynak rezervlerine yönelik ciddi bir baskı oluşturmaya başlamıştır. Daha çok ÇUŞ yatırımlarıyla gerçekleşen bu baskı ekolojik ayak izinin sanayileşmiş ülkelere taşındığı bir durum doğurmaktadır (Duygu, 2008). Son yıllarda ise ekolojik döngünün sürekliliği açısından somut göstergeler sunan ekolojik ayak izi ölçümleri artık doğal kaynak yatırımlarının yapıldığı ülkeler için de ölçülmekte ve ÇUŞ'ların etkinlikleri ancak ekolojik ayak izi açığını büyütmedikleri ölçüde kabul edilebilir sayılmaktadır. Ekolojik ayak izi bilançosunu hazırlayan ülkeler, kalkınma hedeflerini çevresel sürdürülebilirliği göz önünde bulundurarak tanımlayabilmekte ve bu şekilde ekolojik limit aşımının giderilmesine yönelik çözümler geliştirebilmektedirler (WWF, 2012). Bu çerçevede dünyanın ekolojik ayak izi kaldırabilme kapasitesini ifade eden ortalama bir değer ile birlikte ülkelerin ekolojik ayak izleri ölçülmektedir (WWF, 2012).

Son zamanlarda az gelişmiş/gelişmekte olan ülkelere doğal kaynak yatırımlarını yoğunlaştıran ÇUŞ'ların kendi ülkelerinin ekolojik ayak izlerini bu ülkelere taşımaya başlamaları (Çoban, 2004), dünyanın toplam ekolojik ayak izini iyice büyüteceğinden endişe duyulmaktadır. Bu yüzden ÇUŞ'ların özellikle ekolojik denge açısından en fazla hissedilebilir alan olan doğal kaynak yatırımları mercek altına alınmakta ve bu yatırımlar ekolojik ayak izi açısından daha bir hassasiyetle değerlendirilmektedir.

Mevcut durumda en azından orta vadede dünyada görülen toplam ekolojik ayak izinin daha da derinleşeceği ve nihayetinde dünyanın sürdürülebilirlik kapasitesi açısından tehdit hissedilen bir döneme girileceğinden söz edilmektedir. Bu durum, ÇUŞ'ların doğal kaynak yatırımlarının kısa dönemde kârlı bir yatırım olarak düşünülse bile uzun vadede sadece ekolojik sistemlerin değil, şirketlerin de var olma, gelişme potansiyellerini ortadan kaldıracabileceği düşünülebilir. Yine bu süreçte, az gelişmiş ülkelerde doğal kaynaklar üzerinden yatırım faaliyetinde bulunan şirketlere yönelik bu bölgelerin geleceği açısından karşı duran bir çevreci hareketin de oluşmaya başladığı gözlemlenebilmektedir. Bu hassasiyete dikkat eden bazı ÇUŞ'ların çevre kriterlerini önemsemeye başlamaları ise bu konuda yerli halktan, çevreci hareketten bir baskı hissetmeleriyle birlikte kendi yatırım potansiyellerinin geleceğini de “rasyonel” olarak düşüncelerinden kaynaklanmaktadır.

3.2 Çok Uluslu Şirket Yatırımlarının Genişlemesi ve AGÜ'lerdeki Yatırımları

Günümüzdeki gelişmiş ülkelerin tümü doğal kaynaklardan yararlanarak bugünkü sanayileşme düzeyine erişmişlerdir. Kendi ekonomileri için topraklarında gerekli doğal kaynağı bulunmayan ülkeler diğer ülkelerdeki hammadde kaynaklarını saptamak için büyük çabalar harcamışlardır. Öte yandan, 1970'li yıllardan itibaren gelişmekte olan ülkeler (GOÜ), “ekonomik kalkınmayı gerçekleştirme” politikalarını gerçekleştirmek üzere, sermaye birikimi ve finansman sorununa çözüme arayışına girmişlerdir.

Günümüzün küreselleşen dünyasında gerek sanayileşmiş ve gelişmesini tamamlamış ülkeler, gerekse gelişme yolunda olan ülkeler yabancı sermaye olarak ifade edilen yabancı özel doğrudan sabit sermaye yatırımlarını kendilerine çekebilmek için büyük çaba harcamaktadırlar. Bunun sebebi, yabancı sermayenin bu ülkelerin ekonomilerine sağlamış olduğu sermaye (dış kaynak), yeni teknoloji, modern know-how, yönetim becerisi, pazarlama katkısı ve ihracat imkanı gibi yararlarıdır (Karluk, 2012).

Yabancı sermayenin -gelişmiş ya da GOÜ ayrımı olmaksızın- dünya ekonomisindeki genel dağılımı veya yönelmesinde en önemli ekonomik unsurlar, “verimlilik” ve “karlılıktır”. Bunun yanı sıra hukuki işlemlerdeki kolaylık, işlemlerdeki hızlilik siyasal istikrar ve dünya ile bütünleşme düzeyi de bu dağılım ve yönelmede çok önemli işlev görebilmektedir (Çetinkaya, 2012). Genel olarak yabancı sermaye yatırımlarının yapılaş amaçları, “pazar arayan yatırımlar”, “etkinlik arayan yatırımlar”, “stratejik varlık arayan yatırımlar” ve “doğal kaynak arayan yatırımlar” olarak çeşitlilik göstermektedir (Saray, 2007). Bunlar içinde yer alan “doğal kaynak yatırımları”, sanayileşmeyi başlatan temel sektör olması nedeniyle önem taşımaktadır. Yabancı sermaye yatırımlarının tarihsel gelişiminde ağırlıklı olarak hammadde, mineral ya da tarımsal üretim gibi (kaynak arama) yatırımlarının olması (Saray, 2007) da bu gerçeği ortaya koyar. Gelişmiş ülkelerdeki büyük sermayenin, söz konusu nedenle gerek 19. yüzyıl başlarından itibaren, gerekse 20. yüzyıl sonrası doğal kaynaklara erişmek üzere GOÜ'lere yatırımlar yapmaya başlamış olması ve bunun günümüzde de sürüyor olması, bunların çeşitli açılardan sorgulanmasına yol açmıştır.

Bu sorgulamalar temel olarak AGÜ'lerde "çevre sorunları" "kaynak sömürüsü" olmak üzere iki argüman üzerinden yapılmaktadır (Zanbak, 2012). Bu argümanların gerçekliği, yabancı sermaye yatırımlarının GOÜ'lerdeki oransal niteliği ve sektörel dağılımı ile test edilebilir. Nitekim, 2010 yılına ait verilerden oluşan UNCTAD 2011 Dünya Yatırım Raporu'na göre dünyada en fazla uluslar arası doğrudan yatırım (UDY) çeken ilk beş ülke gelişmiş ülkelerden (ABD, Çin, Hong Kong, Belçika, Brezilya) oluşmakta ise de ilk defa GOÜ ekonomilerine yapılan uluslararası doğrudan yatırımlar ilk defa %50'yi aşarak gelişmiş ekonomilerin önüne geçmiştir. Uluslararası Finans Kuruluşu (IIF) tahminlerine göre 2012 yılında gelişmekte olan ülkelere uluslararası doğrudan yatırım akımlarının 2011 yılına göre yaklaşık %2 oranında azalması beklenmektedir. Bununla birlikte 2013 yılında bir önceki yıla göre %5'lik bir artışın olacağı öngörülmektedir (Ekonomi Bakanlığı, 2012a).

Yukarıdaki verilere göre 2010 yılı itibariyle GOÜ ekonomilerine yapılan UDY'lerin %50'yi aşması (GOÜ'lere yönelmesi); başlıca UDY firmalarının gelişmiş ülke menşeli olması; UDY yatırımları içinde imalat (gıda ürünleri, tütün imalatı, içecek, kimyasal maddeler, tekstil ürünleri vd.), tarım ve madencilik sektörlerinin öncelikli olması, uluslar arası yabancı sermaye yatırımlarına yönelik sorgulamaların –en azından- somut bir arka planı olduğunu ortaya koymaktadır.

4 Türkiye'deki Çok Uluslu Şirket Yatırımları ve Doğal Kaynaklar

4.1 Türkiye'de Çok Uluslu Şirket Yatırımları Hakkında Genel Değerlendirme

Türkiye'de ilk yabancı sermayenin geldiği 1838'den 1954 yılına kadar geçen sürede yabancı sermaye ve yabancı sermayeli şirketler konusunda bazı yasal düzenlemeler yapılmıştır. 1947 yılında Türk Parasını Kıymetini Koruma Yasasına ilişkin Bakanlar Kurulu Kararı; 1950 yılında çıkarılan 5583 sayılı yasa ve 1951 yılında çıkarılan 5821 sayılı yasadır. Ancak bu konuda esaslı düzenlemelerin 1954 yılında kabul edilen Özel Yabancı Sermayeyi Teşvik Yasası ile başladığı söylenebilir. 24 Ocak 1980'de yayınlanan Yabancı Sermaye Çerçeve Kararnamesi ile de bu konuda köklü ve hızlı çözümler içeren bir mevzuat değişikliği yapılmıştır (Akdiş, 2012). 1950'lerden 2003'e kadar geçen sürede çıkarılan yabancı sermaye konusundaki mevzuat, oldukça liberal hükümler içermektedir (Erçakar; Karagöl, 2011). 2000'li yıllardan itibaren yapılan düzenleme ve hükümet politikaları da yabancı sermayenin Türkiye'ye gelmesi konusunda teşvik edici nitelikler taşımaktadır.

ÇUŞ'lar sermayelerini daima kazançlı buldukları yerlerde yatırıma dönüştürmeye önem vermektedirler. Müteşebbisin kar veya en yüksek kar dışında bir amacının olabileceğini düşünmek ekonominin ilkeleriyle bağdaşmaz. Ancak bunun yanında yabancı müteşebbislerin üzerinde durduğu diğer bir husus, yabancı ülkede elde edilen karı kendi ülkesine transfer edilebilmesidir. Esas amaç karlılık ve kar transferi olmakla birlikte, yabancı sermayenin yatırımlarını yaparken dikkat ettiği başka hususlar da vardır. Bunları, ekonomik, siyasi, psikolojik, ahlaki ve moral değerler olarak sıralamak mümkündür. Esasen bu faktörler ana amaç olan karı ve kar transferini sağlayan ve yabancı sermayenin varlığının ve geleceğinin güvencesini belirleyen etkenler olarak değerlendirilmektedir (Akdiş, 2012). Türkiye'de özellikle 2003 yılı sonrası yasal mevzuat ve hükümet politikaları ile yabancı sermayenin girişinde belirleyici olan yukarıdaki faktörler konusunda da olumlu bir zemin hazırlanmış olduğu (Saray, 2007) değerlendirilmektedir. Nitekim, 2000'li yıllar sonrası yabancı yatırım oranlarındaki artışlar da bu durumu destekler niteliktedir.

Uluslar arası örgütlerin son dönemde yayınladıkları raporlara göre 2000 yılı sonrası itibariyle Türkiye, doğrudan yabancı yatırımcı çeken ülkeler içinde önemli bir yerdedir. Örneğin; OECD'nin 2006 "Doğrudan Yatırım Trendleri Raporu"nda Türkiye'nin, Meksika, Polonya, ABD, Çek Cumhuriyeti, Avustralya ve Kore ile birlikte OECD üyeleri içerisinde son 10 yılda en çok yatırım çeken ülkeler içinde olduğu tespit edilmiştir. Bu yatırımlar, hammadde, işleme ve madencilik sektörleri ile telekomünikasyon, medya, finansal servisler ve imalat sanayinde yoğunlaşmıştır (Kencebay, 2012).

2000 yılı sonrası küresel ölçekte etkili olan ekonomik krize rağmen Türkiye, UDY için önemli bir çekim merkezi olmuştur. OECD kaynaklarına göre; dünyada gerçekleşen yurt içi uluslararası doğrudan yatırım tutarı artış oranı son iki yıl (2009-2010) itibariyle; OECD ülkelerinde %18 ve AB ülkelerinde %30 iken Türkiye'de %76 olmuştur. Türkiye 2011 yılında dünyadaki yurt içi doğrudan yatırım girişlerindeki payını %0,7'den %1,1'e, OECD içerisindeki payını ise %1,3'ten %1,9'a çıkarmıştır. Böylece Türkiye 2009 yılında 34 OECD üyesi ülke arasında 21. sırada iken 2010 yılında 16. sıraya yükselmiş, 2011 yılında ise 15,9 milyar dolar ile iki basamak daha yükselerek 14. sırada yer almıştır. Türkiye sıralamada; Danimarka, Avusturya, İrlanda, İsveç, İsrail, Çek Cumhuriyeti ve Macaristan gibi önemli OECD üyesi ülkelerini geride bırakmıştır (Ekonomi Bakanlığı, 2012a).

2011 yılı sonu itibariyle Türkiye'de 29.283 adet UDY faaliyeti bulunmaktadır (Ekonomi Bakanlığı, 2012b). Bunların menşe ülkesi bakımından gelişmiş ülkelerin başı çektiği görülmektedir. Buna göre 2011 yılı içerisinde gerçekleşen AB ülkeleri kaynaklı 11,3 milyar dolar tutarındaki nakit sermaye girişleri toplam sermaye girişlerinin %71'ini oluşturmaktadır (Bkz. Tablo 1.).

Ülke	2006	2007	2008	2009	2010	2011
AB Ülkeleri	14.489	12.601	11.076	4.928	4.719	11.120
Almanya	357	954	1.237	498	597	520
Fransa	439	367	679	617	623	985
Hollanda	5.069	5.442	1.343	718	486	1.573
İngiltere	628	703	1.335	350	245	895
İtalya	189	74	249	314	25	98
Diğer AB Ülkeleri	7.807	5.061	6.233	2.431	2.743	7.049
Diğer Avrupa Ülkeleri (AB Hariç)	85	373	291	306	201	1.071
Afrika Ülkeleri	21	5	82	2	0	0
A.B.D.	848	4.212	868	260	323	1.403
Kanada	121	11	23	52	55	20
Orta -Güney Amerika ve Karayipler	33	494	60	19	7	59
Asya	1.927	1.405	2.345	673	928	2.023
Yakın ve Orta Doğu Ülkeleri	1.910	608	2.184	361	473	1.518
Diğer Asya Ülkeleri	17	797	161	312	455	505
Diğer Ülkeler	115	36	2	12	5	7
Toplam	17.639	19.137	14.747	6.252	6.238	15.703

Tablo 1. Uluslara rası Doğrudan Yatırım Girişlerinin Ülkelere Göre Dağılımı (Milyon \$) **Kaynak:** (T.C. Merkez Bankası'ndan akt. Ekonomi Bakanlığı, 2012b).

Tablo1.'de görüldüğü gibi 2006-2011 döneminde Türkiye'deki doğrudan yabancı yatırımlarda AB ülkeleri sürekli ilk sırada gelmektedir. Türkiye'nin özellikle "2023 hedefleri" doğrultusunda UDY'lerin gelecek dönemlerde daha çok önem kazanacağı söylenebilir. Nitekim 2011 yılında uluslararası sermayeli şirketlerce gerçekleştirilmesi planlanan projeler için 229 adet yatırım teşvik belgesi düzenlenmiş olması ve bu projelerde öngörülen yatırım tutarı 5,96 milyar dolar olması (Ekonomi Bakanlığı, 2012a) da bu öngörüğü destekler niteliktedir. Kısaca, 2000 sonrasında yatırım faaliyetinde bulunan uluslararası şirketlerin gerek sayısal gerekse mali bakımdan artış eğilinde olması, uluslararası şirketler bakımından Türkiye'nin ekonomik, siyasi, psikolojik, ahlaki ve moral değerler bakımından tercih edilebilirliğinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bir diğer deyişle, uluslararası sermayeyi çekebilmek için genel olarak hükümet politikalarının ÇUŞ'lar tarafından pozitif olarak algılanmış olduğu söylenebilir. Bu durumda incelenmesi gereken diğer faktör, bu tür yatırımlar karşısında kamuoyunun tutumudur.

4.2 Doğal Kaynaklarla İlgili Çok Uluslu Şirket Yatırımları

Bu çalışmanın sorunsalı itibarıyla, Türkiye'deki UDY'lerin çevresel ve doğal kaynaklar bağlamında niteliği nasıldır? Bu konuda söz konusu yatırımları irdelemeden evvel çevresel ve doğal kaynakların hangi sektörler içinde değerlendirildiğini belirlemek gerekir. UYD'lerin konusu olan sektörler; tarım, avcılık, ormancılık ve balıkçılık sektörü; madencilik ve taşocakçılığı sektörü; imalat sanayi; elektrik, gaz ve su; inşaat; toptan ve perakende ticaret; oteller ve lokantalar; ulaştırma, haberleşme ve depolama; mali aracı kuruluşların faaliyetleri; gayrimenkul kiralama ve iş faaliyetleri; diğer toplumsal, sosyal ve kişisel hizmet faaliyetleri olarak sayılabilir. Doğrudan doğal kaynaklarla ilgili UDY'leri gerçekleştiren şirketlerin sektörlere göre dağılımı çalışmanın sorunsalı bakımından önemlidir (Bkz. Tablo 2.).

Sektörler	2010	2011
Tarım, Avcılık ve Ormancılık	77	31
Balıkçılık	5	0
Madencilik ve Taşocakçılığı	139	148
İmalat Sanayi	905	3.355
Elektrik, Gaz ve Su	1.817	4.246
İnşaat	308	311
Toptan ve Perakende Ticaret,	425	523
Oteller ve Lokantalar	113	47
Ulaştırma, Haberleşme ve Depolama Hizmetleri	212	238
Mali Aracı Kuruluşların Faaliyetleri	1.584	5.900
Gayrimenkul Kiralama ve İş Faaliyetleri	412	556
Sağlık İşleri ve Sosyal Hizmetleri	111	232
Diğer Toplumsal, Sosyal ve Kişisel Hizmet Faaliyetleri	130	116
Toplam	6.238	15.703

Tablo 2. Uluslararası Sermayeli Firmaların Sektörlere Göre Dağılımı (Milyon \$) **Kaynak:** (T.C. Merkez Bankası'ndan akt. Ekonomi Bakanlığı, 2012b).

Bu faaliyetlerin doğrudan doğal kaynaklarla ilgili olarak, gayrimenkul kiralama ve iş faaliyetleri, oteller ve lokantalar, elektrik, gaz ve su ile madencilik ve taşocakçılığı sektörlerinde yoğunlaştığı dikkati çekmektedir. 2010 yılı ve sonrası itibarıyla UDY'lerin sektörel dağılımı incelendiğinde (Bkz. Tablo 3) ilk dikkati çeken nokta, çevresel ve doğal kaynaklarla doğrudan ilgili olan (Elektrik, gaz ve su, gayrimenkul kiralama ve iş faaliyetleri ile tarım, madencilik, oteller gibi sektörleri içeren “diğer”) sektörlerdeki UDY'lerin 2006'dan günümüze genel artış eğilimidir. Buradan hareketle, doğal kaynaklarla ilgili sektörlerdeki uluslararası sermayeli şirketlerin sayısında da bir artış eğilimi olduğu söylenebilir. Öte yandan doğal kaynaklarla doğrudan ilgili söz konusu UDY sektörlerinin, 2011 yılında geçmiş yıllara göre en yüksek seviyede olduğu dikkati çekmektedir. Bu da doğal kaynaklara yönelik UDY'lerin gelecekte artış eğiliminde olduğunu göstermektedir. Bu sektörlerde 2010'a göre 2011 yılında genel bir yükselme eğilimi dikkati çekmektedir. Dolayısıyla bu alanlarda gelecekte yatırım tutarlarının artacağı söylenebilir.

5 Doğal Kaynak Yatırımları Karşısındaki Toplumsal Muhalefet

ÇUŞ'ların doğal kaynak yatırımlarının meydana getirdiği/getirebileceği tahribatlara karşı son dönemlerde sosyolojik olarak “yeni toplumsal hareketler” içerisinde değerlendirilebilecek bir toplumsal muhalefet başlamıştır. Esas olarak küreselleşme sürecine karşı alternatif olarak beliren bu muhalefet hareketleri eski toplumsal hareketlerden daha farklı bir eylem-örgütlenme biçimi oluşturmuşlar ve bu yüzden “yeni toplumsal hareket” içerisinde değerlendirilmişlerdir. Batı'da sanayi devrimi sürecinde sistematik olarak başlayan ve kapitalizmin gelişme merhalelerine göre boyutlanan önceki toplumsal hareketlerin ağırlık merkezinin “ekonomik” olması ve özellikle de “işçi sınıfı”nın disiplinli-örgütlü gücüne dayanması söz konusuysa yeni toplumsal hareketlerin ağırlık merkezi “ekolojik”tir ve esnek örgütlenme içerisindeki geniş-farklı toplumsal kesimleri (çevreci-ekolojist hareket, tüketici hareketi, köylü-topraksızlar hareketi, evsizler, alternatif küreselleşmeciler vs.), örgütlü yerel halkı, örgütsüz bireyleri –belirgin bir ideolojik ilkelere dayanmadan- bir araya getiren bir mücadele biçimidir (Sustam, 2009). Küreselleşme sürecindeki iletişimsel-teknolojik bütünleşme araçlarının (network, sosyal paylaşım ağları vs.) getirdiği olanaklardan bu hareketler olabildiğince fazla yararlanabilmektedirler. (Çopuroğlu-Çetin, 2010) Özellikle ÇUŞ'lara yönelik muhalefet hareketleri “küresel network” aracılığıyla çok kısa bir süre içerisinde “yerel” çerçeveden “küresel” çerçeveye taşınabilmektedir. ÇUŞ'ların çok değişik ülkelerde şubelerinin olması bu tür küresel eylemleri daha etkin hale getirebilmektedir.

Yeni toplumsal hareketlerin en geniş mücadele çerçevesi “küreselleşme karşıtı hareket” olarak belirlenmiştir. Genel olarak (1) emek hareketleri, (2) köylü/topraksız köylü hareketleri, (3) yoksulluk karşıtı hareketler, (4) çevre hareketleri, (5) kadın, etnik, cinsel yarımçılık üzerinden yürüyen hareketler (Çopuroğlu-Çetin, 2010) ve (6) tüketici hareketi ile yürüyen küreselleşme karşıtı eylemlerin dönüm noktası 1999'daki Seattle'de gerçekleşen büyük eylemlerdir. Yukarıda adı geçen çok farklı toplumsal kesimlerin kısa sürede hızlı bir network ile küreselleşmenin getirdiği sorunlara karşı bütünleşmesi ile birlikte 70 bin kişinin katıldığı bu eylemleri 100 bin kişinin katıldığı Nice ve 300 bin kişinin katıldığı Cenova eylemleri takip etmiştir. Bu eylemler sırasında küresel ekonominin temel aktörlerinin katıldığı New York-Dünya Ekonomik Forumu'na karşı eylemci temsilcileri tarafından Dünya Sosyal Forumu'nun oluşturulması kararı alınmıştır. İlk üç toplantısını Porto Alegre'de “New York'ta milyarlarca dolar, Porto Alegre'de milyarlarca fikir konuşuyor” sloganıyla gerçekleştiren Dünya Sosyal Forumları, yeni toplumsal hareketlerin çok değişik temsilcilerinin küreselleşmeye ve ÇUŞ'lara karşı muhalif düşünce ve eylem planlarının tartışıldığı ve her yıl toplanan bir geniş platform olmuştur. Bu platform çerçevesinde dünyanın bütün ülkelerinde küresel network ile birbirine bağlanan “emek mücadeleleri ağı”, “feministler ağı”, “aktivist entelektüeller ağı”, “çiftçi ve köylüler ağı”, “savaş karşıtları ağı”, “insan hakları savunucuları ağı”, “su hakkı için mücadele edenler ağı” gibi değişik küresel eylem ağları oluşturulmuştur (Kalfa-Ataay, 2008).

ÇUŞ'ların doğal kaynak yatırımlarının, özellikle son zamanlarda az gelişmiş/gelişmekte olan ülkelerde yoğunlaşmaya, yayılmaya başlaması ve bu ülkelerin görece “bakir” yaşam alanlarını tehdit etme riski taşıması ÇUŞ'lara yönelik toplumsal muhalefet hareketlerinin boyutlarını artırmış ve orijinal bir muhalefet tarzı olarak gelişen yeni toplumsal hareketlerin biçimlenmesinde ciddi bir etmen olmuştur. Küreselleşme süreci, bu süreçte dünyaya yayılan ÇUŞ'ların egemen bir küresel iktisadi aktör olmaları ve büyük ölçüde bu yayılmanın sonucu olarak büyüyen ekolojik kriz yeni toplumsal hareketlerin, ÇUŞ'lara karşı oluşan toplumsal muhalefetin zeminini oluşturmuşlardır.

İçinde bulunduğumuz ekolojik kriz çağında yerel bir çevre sorunu olarak görülebilen olgu kolaylıkla küresel çevre sorunu etkinliğine dönüşebilmekte veya zaten küresel bir çevre sorununun parçası olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla ekolojik krize neden olan iktisadi faaliyetlere, siyasi kararlara yönelik mücadeleler de yerel bir sorun üzerinden, yerel dinamiklerle başlamakta ve sorun zincirinin halkaları takip edilerek bu yerel sorun küresel dinamiklerle birleştirilerek küresel bir mücadele halini alabilmektedir. Buradan çıkan başka bir sonuç da, doğal kaynak yatırımları yaparken ekolojik sistemi tahrip eden ÇUŞ'lar karşılarında sadece yerel halkı değil, farklı bölgelerde aynı sorunları yaşayan veya bu sorunlar çerçevesinde dünyanın bütünü ve geleceği hakkında kaygı duyan küresel bir topluluğu bulabileceğidir.

ÇUŞ'ların doğal kaynak yatırımlarına karşı toplumsal muhalefet hareketleri Dünya'da ve Türkiye'de özellikle son çeyrek yüzyılda etkili olmuşlardır ve etkinliklerini artırarak sürdürmektedirler. ÇUŞ'ların doğal tarım alanlarındaki yatırımlarıyla sanayi-şirket tarımcılığını (monokültür tarım) yaygınlaştırmalarının meydana getirdiği sosyal-ekolojik tahribatlara karşı özellikle Uluslararası Çiftçi Örgütü Via-Campesina (Çiftçi Yolu) üst örgütlülüğüyle yürütülen küresel ve yerel köylü-çiftçi hareketleri ilk dikkat çeken toplumsal muhalefet hareketidir. (Ariès – Terras, 2000; Aysu, 2010) Via-Campesina içerisindeki etkin köylü hareketlerinden Brezilya Topraksız Köylüler Hareketinin (BTS) önderi Joao Pedro Stedile'nin de vurguladığı gibi bu toplumsal hareket sermayeye karşı her yerde mücadele etmeye yöneliktir ve bu çerçevede toplumsal mücadele ile siyasal mücadele de eşitlenmektedir (Birgün, 2010). Yine Dünyanın çok değişik ülkelerinde –büyük ölçüde birbirleriyle bağlantılı olan- suyun özelleştirilmesine ve ticarileşmesine karşı “su hakkı mücadelesi” verilmektedir. (Barlow, 2009) Ayrıca çok uluslu gıda şirketlerine karşı, bu şirketlerin yaygınlaştırmaya çalıştığı GDO'lu ve monokültür tarımın biyoçeşitliliği yok ettiği temel savıyla başlayan ve her yıl büyüyen “gıda egemenliği hareketleri” adlı bir küresel toplumsal hareket devam etmektedir (Reyhan, 2011).

Türkiye'deki ilk çarpıcı toplumsal hareket örneğinin Bergama köylülerinin çok uluslu maden şirketinin Kaz Dağları'nda siyanürle altın arama girişimlerine karşı yürüttükleri mücadele ile başladığını söylemek mümkündür. 1990'lı yıllarda Türkiye'deki çevreci-köylü hareketine damgasını vuran Bergama toplumsal hareketi yeni toplumsal hareketlerin genel karakteristik özelliklerine uygun olarak yerel bir direniş hareketi olarak başlamış ve kısa sürede küresel platforma taşınan bir eyleme dönüşmüştür. (Özen, 2009; Çoban, 2004) Yine Türkiye'de akarsulara yönelik yatırımlara, suyun ticarileşmesine ve HES projelerine karşı yerel muhalefet hareketleri olarak başlayan ve “Derelerin Kardeşliği Platformu” adı altında birleşerek büyüyen bir su hakkı mücadelesi etkinliğini sürdürmektedir. Bu platforma dahil olan köylüler su hakkı mücadelelerini hukuki sürecin yanı sıra “toplumsal hareket yolu”yla sürdüreceklerini belirtmektedirler (Hamsici, 2010)

Başka bir toplumsal hareket ÇUŞ'ların yaymaya çalıştığı GDO ticaretine ve GDO'lu tüketime karşı mücadelelerini geniş bir toplumsal örgütlülükle sürdürülen muhalefet hareketidir. İçerisinde tüketici örgütlerinden çiftçi örgütlerine çevre örgütlerinden organik tarım hareketine kadar değişik kesimleri barındıran “GDO'ya Karşı Platform” adı altında örgütlenen bu hareket küresel gıda egemenliği hareketi ile uyum içerisinde çalışmakta ve Türkiye'deki gıda şirketlerini sorgulayarak kamuoyu oluşturmaya çalışmaktadır. Ayrıca bu şirketlerin GDO üretim ve tüketimini Türkiye'ye yaymalarına karşı mücadele vermekte ve biyogüvenlik mevzuatının bu doğrultuda değiştirilmesini önleyici eylemler yürütmekte ve ayrıca biyogüvenlik hassasiyeti içerisinde hukuki bir mücadele de vermektedirler (Özlüer – Altınok, 2010).

Türkiye'de özellikle yukarıda belirtilenlerin dışında maden arama, tarım topraklarının imara açılması, lojistik ve yabancı unsurlar da içeren askeri tesislerin inşası gibi çeşitli konularda da örgütlü ya da yerel karakterli başka muhalefet hareketleri de görülmektedir. Bu bağlamda, çevresel konularda ciddi sayılabilecek bir çevreci toplumsal muhalefetin başladığı söylenebilir. Nitekim, 2000'li yılların başına gelindiğinde Türkiye'deki çevreci sivil toplum kuruluşlarında da ciddi bir artışın söz konusu olduğu, çevreci kuruluşların etkinlik/eylem alanlarını genişlettikleri, çeşitlendirdikleri (biyoçeşitliliğin, sulak alanların, biyogüvenliğin korunması ve GDO politikalarına karşı eylemler...) ve çevre sorunları hakkında ciddi bir kamuoyu duyarlılığı oluşturmaya başladıkları 9. Kalkınma Planı (2007-2013) raporlarına da yansımıştır. (Dokuzuncu Kalkınma Planı, 2007).

Sonuç olarak Dünya'da ve Türkiye'de özellikle çevresel ve doğal kaynaklar üzerinden yatırım yapma girişiminde bulunan bir ÇUŞ'un, sadece yatırım yapmak istediği ülkenin Hükümet temsilcileri ile yapacağı bir antlaşma ile iş görebildiği dönemin bitmekte olduğu gözlemlenmektedir. ÇUŞ'lar artık yatırım yaptıkları bölgeye “ekonomik olarak katkı verdikleri” savını öne sürmekle yetinmemektedirler. Bu yatırımların ekolojik olarak da zararlı olmadığı konusunda yerel halkı ve o bölgede kolaylıkla gelişebilecek olan “yeni toplumsal hareketleri” ikna etmek durumundadırlar.

6 Sonuç

Son yıllarda ÇUŞ'ların çevresel ve doğal kaynak yatırımları, diğer sektörlerdeki yatırımlarından daha fazla tartışılmaya ve yerelden küresele doğru yayılan etkili toplumsal hareketlerin nedenlerinden biri olmaya başlamıştır. Buna yol açan iki gelişme olmuştur: (1) ÇUŞ yatırımlarının özellikle az gelişmiş/gelişmekte olan ülkelerin görece daha az çevre kirliliğinin söz konusu olduğu yaşam alanlarına, örneğin su havzalarına, tarım alanlarına, enerji kaynaklarına doğru genişlemeye başlaması; (2) Yeni yaşam ortamlarının (habitatların) zengin çevresel ve doğal kaynakları üzerinde yoğunlaşmaya başlayan bu yatırımların dünyanın toplam ekolojik ayak izini iyice büyütme başlamasından duyan toplumsal rahatsızlıklar.

Başlangıçta, bu tür yatırımların yapıldığı gelişmekte olan ülkelerin yasal-yönetimsel ve doğal kaynakları ÇUŞ yatırımları için kolaylıklar ve avantajlar sağlamakta idi. Yani bu tür yatırımlar, bir zamanlar ekonomisi zayıf olan ülkelerin büyüme ve istihdam beklentilerine cevap verecek bir sonuca yol açması olması muhtemel avantaj olarak görülürken, daha sonra sanayileşmiş ülkelerin “büyük” ekolojik ayak izlerinin çevre ülkelere taşınması ve doğal yaşam alanlarını tahrip etme riski taşıdığına –özellikle yerel halkın içerisinde yer aldığı yeni toplumsal hareketler açısından- yönelik bir eğilim oluşmuştur. Kapitalist ekonominin doğası gereği, yatırım kararları

alınırken, mevcut ve muhtemel maliyet unsurları değerlendirilir ve bu durumda karlılık oluşabilecekse yatırım yapılır. Dolayısıyla bugün, ÇUŞ'ların özellikle gelişmekte olan ülkelerde çevresel ve doğal kaynaklara yönelik yatırım kararlarında, geçmişteki klasik maliyet/teşvik unsurlarının dışında, bu tür yatırımlara muhalif nitelikli toplumsal hareketleri de bir yeni maliyet unsuru olarak değerlendirmesi gerekecek görünmektedir.

1950'li yıllardan bu yana doğrudan yabancı yatırımları ülkeye çekme politikası olan Türkiye'de de çevresel ve doğal kaynaklarla ilgili (yerli ve yabancı/ÇUŞ) yatırımlara karşı artık hissedilir toplumsal hareketler başlamıştır. Yakın geçmişe kadar "gelişmekte olan ülke"ler kategorisinde değerlendirilen Türkiye'de, gerek yabancı sermayeyi çekmeye ve teşvik etmeye yönelik hükümet politikaları gerekse bu tür yatırımlara karşı etkili bir halk muhalefetine olmayışı, ÇUŞ yatırımlarının daha kolay, daha karlı ve çevresel açıdan daha denetimsiz biçimde gerçekleşmesine olanak tanıyordu. Oysa son yıllarda çok çeşitli alanlarda yükselen bir gelişme ivmesi yakalamış olan Türkiye'de yükselen bir toplumsal çevre bilinci de söz konusudur. Dolayısıyla, bu alanlarda yatırım yapacak olan ÇUŞ'ların, karar alım süreçlerinde bu tür hareketleri ve onların taleplerini dikkate almaları, dolayısıyla sözkonusu yatırımların geçmişe göre daha fazla maliyet unsuru ile çevresel güvenlik unsuru içereceğini bilmeleri gerekmektedir.

Kaynakça

- Akdiş, Muhammet, 2012. Dünyada ve Türkiyede Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler, <http://makdis.pamukkale.edu.tr/Ysermaye.htm>
- Aktan, Coşkun Can ve Vural, İstiklal Y., 2011. "Globalleşme Sürecinde Çok Uluslu Şirketler", <http://www.canaktan.org/ekonomi/cok-uluslu/aktan-makale.pdf>
- Ariès, Paul ve Terras, Christian, 2000. **Jose Bové: Bir Köylünün İsyanı**, Çev.Mehmet Şahin, Ütopya Yayınları, Ankara.
- Aysu, Abdullah, 2010. **Topraksızlar 25 Yaşında/Topraksız Kır İşçileri Hareketi**, Su Yayınları, İstanbul.
- Başkaya, Fikret, 2006. **Çığırından Çıkmış Dünya**, Özgür Üniversite Yayınları, Ankara.
- Çetinkaya, Murat, 2012. "Türkiye Ekonomisinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımının Önemi", http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak/makaleler/Murat%20C3%87ET%C4%B0NKAYA/%C3%87ET%C4%B0NKAYA,%20MURAT%20en%20son.pdf (14.05.2012).
- Çoban, Aykut, 2004. "Community-based Ecological Resistance: The Bergama Movement in Turkey", *Environmental Politics*, Vol.13, N.2, pp.438-460.
- Çopuroğlu, Y.Cemalettin- Çetin, Beyzade Nadir, 2010. "Yeni Sosyal Hareketler Paradigması Bağlamında Türkiye'deki Küreselleşme Karşıtı Grupların Birbirleriyle ve Dünyadaki Karşıtlarla Karşılaştırılması", *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1.
- Ekonomi Bakanlığı, 2012a. **Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2011 Yılı Raporu**, Ankara.
- Ekonomi Bakanlığı, 2012b. **Uluslararası Doğrudan Yatırım Verileri Bülteni**, Ankara.
- Erçakar, M. Emin ve Karagöl, E. Tanas, 2011. "Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımlar", *SETA Analiz*.
- Fortune500-2011, http://money.cnn.com/magazines/fortune/fortune500/2011/?iid=F_Sub, (13.07.2011).
- Gedikli, Ayfer, 2011. "Çok Uluslu Şirketler ve Doğrudan Yabancı Yatırımların Gelişmekte Olan Ülkelerin Kalkınmalarına Olan Etkileri", *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, Sayı 6/1, s.103.
- Kalfa, Ceren ve Atay, Faruk, 2008. "Yeni Toplumsal Hareketler", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (16) / 2: 127-149.
- Karluk, Rıdvan, 2012. Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyümeye Katkısı, <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/kitaplar/kitap2/kitap2monu.html> (11.05.2012).
- Kencebay, Betül, 2012. Ekonomi ve Enerji, <http://www.beykent.edu.tr/WebProjects/Web/egitim.php?CategoryId=899&ContentId=601&phpMyAdmin=26b1ab37aa748d52c4747d623bec741b>
- Kılıç, Selim, 2002. Çevreci Sosyal Hareketlerin Ortaya Çıkışı, Gelişimi ve Sona Ermesi Üzerine Bir İnceleme, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 57/2.
- Özen, Hayriye, 2009. "Bergama Mücadelesi, Doğuşu, Gelişimi ve Sonuçları", http://library.atilim.edu.tr/bulten/sayilar/2009-03/makale_04.html
- Özerkmen, Necmettin, 2004. "Uluslararası Eşitsizliği Derinleştiren Bir Süreç Olarak Ekonomik Küreselleşme", *A.Ü.D.T.C.F. Dergisi*, Sayı 44-1, Yıl, 135-148.
- Özlüer, Fevzi ve Altınok, Emre Baturay, 2010. "Biyolojik Çeşitliliğin Piyasalaştırılması: Türkiye'nin GDO ile İmtihanı", **Görünmez Elin Ekolojisi/Biyogüvenlik ve GDO**, (Yay. Haz. Ekoloji Kolektifi), Ziraat Mühendisleri Odası ve Ekoloji Kolektifi Ortak Yayını, Ankara, s.vii-xviii.

- Reyhan, Hakan, 2011. **Ekolojik Emperyalizm Sorunu Olarak Gıdaya Tahakküm Üzerine Bir İnceleme**, Ankara Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, Ankara.
- Saray, M. Ozan, 2007. **Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişmekte Olan Ülkeler Çerçevesinde Değerlendirilmesi: Ampirik Bir Analiz**, İnönü Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, Malatya.
- Sustam, Engin, 2009. **Yeni Toplumsal Hareketler: Küreselleşme Çağında Toplumsal Muhalefet**, (Haz..Barış Çoban), Kalkedon Yayınları, İstanbul.
- Tanuro, Daniel, 2010. **Yeşil Kapitalizm İmkânsızdır**, Çev.Volkan Yalçıntoklu, İstanbul.
- TÜBİTAK, 2003. **Enerji ve Doğal Kaynaklar Paneli Raporu**, Ankara.
- WWF, 2012. **Türkiye’nin Ekolojik Ayak İzi Raporu**
- Yavuz, Cavit – Sivrikaya, Deniz, 2011. “Küreselleşmenin Aktörlerinden Çokuluslu Şirketler ve Yönetişim”,
<http://idc.sdu.edu.tr/tammetinler/yonetim/yonetim6.pdf>
- Zambak, Caner, 2012. “Türkiye Kalkınmasının Sürdürülebilirliği Açısından Doğal Kaynaklardan Yararlanma Sorunları”, **Madencilik Bülteni**, http://www.maden.org.tr/resimler/ekler/6b20716fbd5b253_ek.pdf (10.05.2012).
- <http://www.wwf.org.tr/page.php?ID=349>, (16.11.2011)